
Andrzej Gąsiorowski

Z DZIEJÓW SZKOLNICTWA POLSKIEGO
NA WILEŃSZCZYŹNIE
W LATACH MIĘDZYWOJENNYCH

Słowa kluczowe: szkolnictwo polskie, Polska, Wilno, Litwa

Schlüsselwörter: polnisches Schulwesen, Polen, Wilna (Vilnius), Litauen

Keywords: education Polish, Poland, Vilnius, Lithuania

1. Wprowadzenie

Szkolnictwo polskie po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. musiało uporać się z wieloma trudnościami. Były one konsekwencją sytuacji politycznej, w jakiej znalazła się Polska, ale także pozostałości po niedawnych zaborach. Najbardziej widoczne było to na Kresach Wschodnich, gdzie zaborca pozostawił po sobie biedę, zacofaną gospodarkę i analfabetyzm¹.

Próby zakładania szkół z polskim językiem wykładowym na Wileńszczyźnie podejmowano już w okresie I wojny światowej. Duże zasługi mieli na tym polu: Julia Maciejewicz, Zofia Paszkowska, Stanisława Pietraszkiewicz, Julia Radziejewicz, Zofia Strawińska i Anna Zakrzewska, Stanisław Cywiński, Zygmunt Fiedorowicz, Stanisław Kościałkowski. Utworzyli oni Stowarzyszenie Nauczycielstwa

¹ Materiały źródłowe dotyczące polskiej oświaty pod zaborem rosyjskim nie przedstawiają się zbyt okazale. Obszerniejszy, choć też niekompletny, zbiór dokumentów z lat 1905–1920 zachował się dzięki Marii Reutterównie, działaczce Polskiej Macierzy Szkolnej. Materiały te w latach międzywojennych przechowywane były w zbiorach Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Przed odzyskaniem niepodległości przez Polskę rozwijały się różne formy tajnego nauczania zapoczątkowane przez Aleksandrowiczową, siostry Boniuszewiczówny, Koszkówny, Hundjusówny, Mierzejewskie, Elżbietę Sidorowicz i Emilię Wróblewską. Zob. S. Walasek, *Polska oświata w guberni wileńskiej w latach 1864–1915*, Kraków 2003, ss. 73–202. L. Życka, *Krótki rys dziejów tajnej oświaty polskiej w ziemi wileńskiej od 1880 do 1919*, cz. I, *Dziennik Urzędowy Kuratorium Szkolnego Wileńskiego* (dalej: *Dziennik Urzędowy KOSW*), 1932, nr 3, ss. 96–97.

Polskiego zarejestrowane pod nazwą: Stowarzyszenie Nauczycielek i Wychowawczyń. Stowarzyszenie to uzyskało zezwolenie na otwieranie kursów gimnazjalnych, a pod koniec 1915 r. placówek szkolnych. Całością prac kierował Komitet Edukacyjny, który sprawował nadzór nad wszystkimi placówkami oświatowymi. Funkcję prezesa pełnił dr Witold Węśławski. Współpracowały z nim Emma Jeleńska-Dmochowska i Aleksander Zwierzyński (po 1918 r. poseł na Sejm RP). W ramach Komitetu Edukacyjnego działało kilka sekcji, w tym pedagogiczna, która zajmowała się m.in. opracowywaniem programów nauczania dla seminariów nauczycielskich i szkół Towarzystwem „Oświata”². Na pozostałym terenie byłej guberni wileńskiej Komitet Edukacyjny utrzymywał 300 szkół elementarnych, a 135 innych szkół wspierał częściowo. Mimo trudności i ograniczeń spowodowanych działaniami militarnymi, szkoły polskie w okrojonym kształcie przetrwały niemal do końca wojny³.

Specyfiką polskiej oświaty na Wileńszczyźnie były liczne mniejszości narodowe, co znacznie komplikowało rozwój i kształt szkolnictwa oraz jego podstawę programową. Po odzyskaniu niepodległości polityka oświatowa nie zawsze uwzględniała aspiracje tych społeczności, co wywoływało nieprzyjemne reakcje wobec ludności polskiej⁴. Dodatkową trudność stanowiły próby scalenia tak różnych systemów oświatowych ukształtowanych w trzech zaborach. Starania takie po 1918 r. podejmowało Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W tym celu wydano szereg postanowień prawnych, które miały uregulować wszystkie kwestie związane z przebudową i ujednoczeniem systemu szkolnego⁵. Jedną z pierwszych tego rodzaju decyzji było ustanowienie obowiązku szkolnego. Obowiązek ten miał się przyczynić do likwidacji analfabetyzmu, tak powszechnego na terenie byłego zaboru rosyjskiego. Zadanie to spoczywało przede wszystkim na VII-klasowych szkołach powszechnych⁶.

Pierwsze dwa lata powojenne na Wileńszczyźnie nie sprzyjały przywracaniu oświaty polskiej. Trwał konflikt zbrojny z władzą sowiecką, a później zatarg o Wilno z nowo powstałą Republiką Litewską⁷. Dopiero po 1920 r., gdy Wileńsz-

² Jeszcze przed odzyskaniem niepodległości na terenie Wileńszczyzny działały: 4 gimnazja, 52 szkoły elementarne, 6 szkół zawodowych, 6 seminariów nauczycielskich, w których uczyło się pod kierunkiem 478 nauczycieli 7048 dzieci.

³ F. Majchrowicz, *Historia pedagogii*, Warszawa 1922, s. 372; S. Walasek, *Polska oświata w guberni wileńskiej w latach 1984–1915*, Kraków 2002, ss. 128–129.

⁴ S. Mauersberg, *Szkolnictwo dla mniejszości narodowych*, w: *Historia wychowania wiek XX*, t. I, pod red. J. Miąso, Warszawa 1980, s. 138; R. Wroczyński, *Dzieje oświaty polskiej 1795–1945*, Warszawa 1980, s. 293.

⁵ J. Drabs, R. Terlecki, *Historia wychowania*, t. 2, Kraków 2006, ss. 283–285.

⁶ S. Mauersberg, *Komu służyła szkoła w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1988, s. 15.

⁷ P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa 1997, ss. 9–11, 114.

czyzna znalazła się w granicach Rzeczypospolitej, zaczęto wprowadzać obowiązujący w całym kraju ustrój szkolny. Największą trudność sprawiał brak kadry nauczycielskiej. Problem ten miały rozwiązać seminaria i kursy nauczycielskie⁸.

2. Szkolnictwo na Wileńszczyźnie w latach 1920–1932

Proces organizacji szkolnictwa na Wileńszczyźnie był znacznie opóźniony w porównaniu z innymi obszarami Rzeczypospolitej⁹. Przyczyn tego było wiele. Najtrudniejsza do przywrócenia była zniszczona narodowa tradycja szkolna, do czego przyczyniły się wpajane przez lata obce metody edukacyjne. Głównym spoiwem nowej szkoły miało być wychowanie patriotyczne, narodowe i obywatelskie. Konceptje te pojawiały się w całym okresie międzywojennym i stanowiły ważny punkt odniesienia przy wyborach treści edukacyjnych¹⁰. Cele te miały ułatwić pierwsze ustalenia prawne. Były to wydane 7 lutego 1919 r. dwa dekrety. Pierwszy dotyczył obowiązku szkolnego, który obejmował dzieci w wieku 7–14 lat, drugi ustalał zasady kształcenia nauczycieli w pięcioletnich seminariach nauczycielskich. Na terenie Wileńszczyzny postanowienia te mogły być wcielane w życie dopiero po ogłoszeniu konstytucji z marca 1921 r. Znalazły się tam również podstawowe ustalenia dotyczące polskiego szkolnictwa. Odnosiły się one nie tylko do obowiązku szkolnego, ale także do dostępności i bezpłatności nauczania na poziomie siedmioletniej szkoły powszechnej. Stopień organizacyjny szkolnictwa powszechnego uzależniono wówczas od liczby dzieci w wieku szkolnym. Nauka na poziomie średnim ogólnokształcącym miała być prowadzona w trzyletnich gimnazjach niższych i pięcioletnich gimnazjach wyższych. Szkolnictwo zawodowe oparto na programie MWRiOP z 1919 r. Odbывało się ono na trzech poziomach: niższym (czeladnik), średnim (technik) i ponadśrednim (technolog). Natomiast szkolnictwo wyższe miało funkcjonować na podstawie odrębnej ustawy wydanej w 1920 r.¹¹

⁸ Powstanie i stan obecny Seminarium Nauczycielskiego przy ul. Bernardyńskiej nr 8, Szkoła Polska, 1920, nr 1, ss. 32–35; J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 262, 285–286.

⁹ S. Antosik, *Edukacja obywatelska w szkole w latach 1918–1939 w świetle programów nauczania przedmiotów społeczno-politycznych*, Przegląd Historyczno-Oświatowy, 1994, nr 1–2, s. 61.

¹⁰ Zob. L. Zarzecki, *Wychowanie narodowe*, Warszawa 1929, ss. 275–276; K. Sośnicki, *Podstawy wychowania państwowego*, Lwów 1933, passim.

¹¹ Szerzej zob. S. Mauersberg, *Rozwój szkolnictwa w latach 1918–1939*, w: *Historia wychowania wiek XX*, t. I, ss. 35–54; W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1991*, Warszawa 1992, s. 34.

Tabela 1

Szkoły powszechnie i nauczyciele w województwie wileńskim w latach 1920–1922

Rodzaje szkół	1920		1921		1922	
	liczba szkół	liczba nauczycieli	liczba szkół	liczba nauczycieli	liczba szkół	liczba nauczycieli
polskie	331	583	452	711	617	1170
białoruskie	140	160	47	54	29	38
litewskie	–	–	31	36	62	67
żydowskie	–	–	–	–	56	380
Razem	471	743	530	801	764	1655

Źródło: A. Wareński, *Almanach szkolnictwa ziemi wileńskiej 1919–1925*, Wilno 1929, s. 12.

Próby wprowadzenia nowej organizacji szkolnej na terenach wschodnich, w tym na Wileńszczyźnie, gdzie zamieszkiwały zwarte grupy ludności białoruskiej, litewskiej i żydowskiej, spowodowały liczne problemy związane z działalnością szkolnictwa mniejszościowego. Wydaje się, że najbardziej realistyczną propozycją w tym zakresie była ustawa z 1924 r. wydana przez ministra WRiOP Stanisława Grabskiego. Głosiła ona m.in., że: „Szkoła powinna być miejscem zgodnego współzycia młodzieży i całej ludności, wychowująca na dobrych obywateli państwa dzieci narodowości polskiej i niepolskiej we wzajemnym szacunku ich narodowych właściwości”¹². W roku szkolnym 1923/1924 na Wileńszczyźnie było już 39 szkół średnich, 11 państwowych i 28 prywatnych. W średnich szkołach państwowych w Wilnie uczyło się 2598 uczniów, a w szkołach średnich prywatnych 3509. Ponadto działały 52 państwowe szkoły powszechnie z 10 932 uczniami i 27 szkół prywatnych z 3603 uczniami oraz dwie państwowe szkoły zawodowe i 12 prywatnych. W trzech państwowych seminariach nauczycielskich kształciło się 421 słuchaczy, a w pięciu prywatnych – 350¹³. Szkolnictwu polskiemu na Kresach Wschodnich wiele uwagi poświęcał minister WRiOP Stanisław Grabski. W jego opinii: „Szkoła państwowa musi zaspokajać istotne potrzeby kulturalne ludności zarówno niepolskiej, jak i polskiej. Więc o tyle, o ile ludność ruska i białoruska odczuwa rzeczywistą potrzebę nauki języka ruskiego i białoruskiego – szkoła państwowa dać jej ją powinna”¹⁴.

¹² Zob. S. Czerwiński, *O nowy ideał wychowawczy*, Warszawa 1934, s. 34; S. Mauersberg, *Sytuacja szkolnictwa dla mniejszości narodowych*, Nowa Szkoła, 1968, nr 10–11, s. 69.

¹³ *Szkolnictwo w Wileńszczyźnie*, Życie Święciańskie, 1924, nr 2, s. 9; A. Wareński, *Almanach szkolnictwa ziemi wileńskiej 1919–1925*, Wilno 1929, s. 24.

¹⁴ S. Grabski, *Szkoła na ziemiach wschodnich*, Warszawa 1927, s. 7; *Mniejszości narodowe w Polsce*, Sprawy Narodowościowe, 1927, nr 4, s. 431.

Dynamiczny rozwój szkolnictwa po odzyskaniu niepodległości trwał do roku szkolnego 1928/1929. Później ograniczono dotacje na szkolnictwo, zmniejszył się stan powszechności nauczania, zmalała liczba nowych nauczycieli i szkół. Miało to związek z kryzysem ekonomicznym, którego skutki widoczne były jeszcze w latach trzydziestych. Jednym ze sposobów poprawy sytuacji w szkolnictwie miała być przygotowywana przez MWRiOP nowa reforma całego szkolnictwa polskiego¹⁵.

3. Szkolnictwo polskie po reformie z 1932 r.

Przełom w polityce oświatowej II RP dokonał się dopiero na początku lat trzydziestych. Dzieła tego podjął się Janusz Jędrzejewicz, były legionista i zwolennik wychowania państwowego, który w 1931 r. objął funkcję ministra WRiOP. Pod jego kierunkiem przygotowano nowy projekt ustawy o ustroju szkolnictwa, który został uchwalony przez sejm 11 marca 1932 r.¹⁶ Ustawa całkowicie zmieniała dotychczasową strukturę organizacyjną wszystkich szczebli szkolnych, miała też zapewnić drożność między nimi, umożliwiając uczniom ustawiczne podwyższanie wykształcenia. W praktyce zakładana zasada drożności nie zawsze dawała jednak takie możliwości, stwarzając nawet pewne bariery w podejmowaniu dalszej nauki. Było to najbardziej widoczne w szkolnictwie powszechnym, zwłaszcza po ukończeniu pierwszego szczebla organizacyjnego siedmioletniej szkoły kończącej się IV klasą oraz w niżej zorganizowanych typach szkół zawodowych. Trudności z wprowadzeniem nowego ustroju szkolnego najjaskrawiej wystąpiły na Kresach Wschodnich oraz na Wileńszczyźnie. Ponadto stosowana tam polityka oświatowa nie zawsze uwzględniała postulaty licznych mniejszości narodowych, co w konsekwencji powodowało wzrost opozycji wobec władzy państwowej¹⁷. Również wyposażenie szkół kresowych znacznie odbiegało od pozostałych tego rodzaju placówek w innych regionach kraju. Szkoły te na ogół nie posiadały własnych budynków, klasy były przepełnione, a znaczny odsetek dzieci nie uczęszczał do szkół w ogóle. Jeszcze w 1930 r. w okręgu wileńskim ponad 49% izb lekcyjnych nie było własnością państwa, a lekcje prowadzone były w wiejskich chatach. Trudności te utrzymywały się niemal do końca lat trzydzie-

¹⁵ J. Jędrzejewicz, *Współczesne zagadnienia wychowawcze*, Zrąb, 1930, nr 1; B. Ługowski, *Szkolnictwo w Polsce 1929–1939 w opinii publicznej*, Warszawa 1961, s. 193.

¹⁶ S. Mauersberg, *Ustawa o ustroju szkolnictwa z 11 marca 1932 roku*, w: *Historia wychowania wiek XX*, t. I, ss. 63–66.

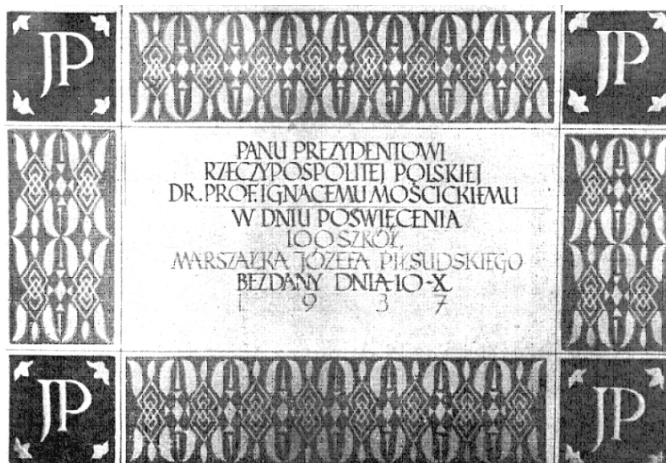
¹⁷ Č. Miloš, *Tėvynės ieškojimos* (Szukanie ojczyzny), Vilnius 1995, s. 221; S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław 1968, s. 211.

stych. Problem ten w Okręgu Szkolnym Wileńskim zamierzano rozwiązać poprzez budowę stu szkół powszechnych im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Przed 1 września 1939 r. plan ten udało się nawet przekroczyć, gdyż oddano do użytku ponad 120 takich placówek, a wiele innych projektów pozostawało jeszcze w realizacji¹⁸.

Ustawa z 1932 r. obejmowała wszystkie stopnie nauczania. Pod względem struktury organizacyjnej przewidywała trzy typy szkół: państwowe, publiczne (samorządowe) i prywatne. Obejmowała również wychowanie przedszkolne, wprowadzając wymóg zatrudnienia w tych placówkach osób z ukończonym czteroletnim seminarium dla wychowawczyń przedszkoli lub po dwuletnich liceach dla wychowawczyń przedszkoli. Przedszkola miały przyjmować dzieci od 3 lat, aż do czasu osiągnięcia wieku podlegającego obowiązkowi szkolnemu, rozpoczynającego się od siódmego roku życia.

Jak wspomiano, najwięcej kontrowersji budziła struktura siedmioletnich szkół powszechnych, które miały funkcjonować na trzech szczeblach organizacyjnych: szkoła I stopnia kończyła się IV klasą (klasy I, II po jednym roku nauki, III – dwa lata, IV – trzy lata nauki); II szczebel kończył się VI klasą (klasa VI – dwa lata nauki); III szczebel nauki trwał siedem lat i kończył się VII klasą. Kształcenie nauczycieli do szkół powszechnych miało się odbywać w trzyletnich liceach pedagogicznych i dwuletnich pedagogiach.

Karta tytułowa albumu z poświęcenia stu szkół dedykowanego Prezydentowi RP

¹⁸ Budowa stu szkół im. Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego w województwie wileńskim, Dziennik Urzędowy KOSW, 1936, nr 10, s. 225; W. Wincenciak, *Szkolnictwo polskie na kresach wschodnich w latach 1939–1941*, Łomża–Olsztyn 2004, s. 52.

Szkolnictwo zawodowe podzielono na trzy typy (poziomy): szkoły do kształcające, zasadnicze (niższe, gimnazjalne, licealne) i przysposobienia zawodowego. Kadry nauczycielskie do zajęć praktycznych przygotowywały odpowiednie szkoły zawodowe stopnia licealnego i gimnazjalnego oraz absolwenci studiów wyższych o specjalnościach odpowiadających profilowi kształcenia zawodowego.

Szkoły średnie ogólnokształcące miały zapewnić ogólny rozwój kulturalny młodzieży, przysposobić ją do czynnego udziału w życiu społecznym i państwowym. Miała to być sześciolletnia szkoła prowadzona na dwóch poziomach: czteroletnie gimnazjum kończące się małą maturą i dwuletnie liceum kończące się dużą maturą, umożliwiającą podjęcie wyższych studiów uniwersyteckich. Kształcenie kadr nauczycielskich dla szkół średnich ogólnokształcących, seminariów i liceów dla wychowawczyń przedszkoli, liceów pedagogicznych i pedagogiów, w zależności od obranej dziedziny wiedzy, miało się odbywać w szkołach wyższych. W nowych warunkach rola szkoły, a przede wszystkim nauczyciela w środowisku społecznym była wyjątkowa. Nauczyciel miał też obowiązek przywracania polskiej tradycji i kultury ludowej zniszczonej w okresie zabiorów. Uważano, że: „Nauczycielstwo jest najbardziej powołane do ochrony zabytków, do szerzenia wśród dzieci i starszych idei szacunku dla dawnych form kultury, dla ginących zwyczajów i swoistych, prymitywnych form życia. Należy gromadzić zabytki z terenów swojej pracy, aby je przekazać przyszłości”¹⁹. Kształcenie na poziomie wyższym miało się odbywać w uczelniach akademickich i nieakademicznych. Organizację toku studiów określała odrębna ustawa oraz statuty uczelni zatwierdzane przez ministra WRiOP. Nowe ustalenia organizacyjne obowiązywał także na Wileńszczyźnie, choć wprowadzane były z pewnym opóźnieniem i tolerancją²⁰.

4. Struktura i cele wychowawcze oświaty wileńskiej

Ustalenia prawne dotyczące nowej organizacji szkolnictwa polskiego po 1932 r. oraz zalecane programy nauczania nie wszędzie spotkały się z pełną akceptacją. Nie dotyczyło to jednak jasno wytyczonych celów wychowawczych, jakie proponowała ustawa. Bogdan Nawroczyński, jeden z najwybitniejszych

¹⁹ *W sprawie ochrony kultury ludowej*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1932, nr 6, s. 198.

²⁰ *Ustawa z dnia 11 III 1932 r. o ustroju szkolnictwa*, Dziennik Urzędowy RP (dalej: DzURP), 1932, nr 38 z 7 V, poz. 389, ss. 342–351.

przedstawiciele polskiej myśli pedagogicznej, określił je następująco: „Celem szkoły jest wychowanie i kształcenie młodzieży na świadomych swych obowiązków i twórczych obywateli Rzeczypospolitej. Zmierząc do osiągnięcia tego celu nadrzędnego, społeczno-obywatelskiego przygotowania swych wychowanków – szkoła musi wszechstronnie rozwijać ich osobowość w dziedzinie religijnej, moralnej, umysłowej i fizycznej”²¹.

W 1937 r. zasięg terytorialny Okręgu Szkolnego Wileńskiego rozszerzono o cztery powiaty województwa białostockiego: augustowski, grodzieński, suwalski i wołkowyski. Nadal jednak występowała duża różnica między szkolnictwem w województwach zachodnich i wschodnich, gdzie jeszcze pod koniec lat trzydziestych około 28% dzieci w województwie wołyńskim i 15% w województwie wileńskim nie było objętych obowiązkiem szkolnym. Wolniej rozwijało się także szkolnictwo średnie ogólnokształcące, chociaż od połowy lat trzydziestych w całej Polsce nastąpiła znaczna poprawa. Zwiększyły się dotacje, przybyło nowych nauczycieli i uczniów. Wzrost ten w skali kraju utrzymywał się do końca lat trzydziestych²².

W Wilnie w roku szkolnym 1937/1938 na nowych zasadach funkcjonowało tylko 8 szkół stopnia licealnego, 15 gimnazjalnego i 38 szkół powszechnych szczebla niższego²³. Niezależnie od wymienionych form kształcenia, w okręgu wileńskim powstawały także zakłady kształcenia nauczycieli. W roku szkolnym 1938/1939 istniało ich kilka: Państwowe Liceum Pedagogiczne Żeńskie w Grodnie oraz męskie w Słonimiu, Szczuczynie i Trokach oraz Państwowe Pedagogium i Państwowe Liceum dla Wychowawczyń Przedszkoli w Wilnie²⁴. Jeszcze na początku 1939 r. w miejsce istniejących samorządów szkolnych powołano specjalne samorzady terytorialne. Stanowiły je komisje oświatowe oraz komitety szkolne, które miały za zadanie współdziałanie z władzami szkolnymi w celu zapewnienia rozwoju szkół i powszechności nauczania²⁵.

²¹ B. Nawroczyński, *Polska myśl pedagogiczna*, Warszawa 1938, s. 223.

²² B. Ługowski, op. cit., ss. 71–73.

²³ J. Buszko, *Historia Polski 1864–1948*, Warszawa 1986, s. 342; *Szkolnictwo w Okręgu Szkolnym Wileńskim*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1938, nr 10, s. 305.

²⁴ W. Wincenciak, op. cit., s. 56. Nauczyciele szkół powszechnych po przejściu odpowiedniego kursu mogli podjąć także pracę w przedszkolu, zob. Zarządzenie Ministra WRiOP z 20 II 1936 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wychowawczyń przedszkoli.

²⁵ *Ustawa z 23 II 1939 r. O zespoleniu samorządu szkolnego z samorządem terytorialnym*, DzURP, 1939 z 6 III, nr 16, poz. 93, art. 1.

Tabela 2

Dzieci nieuczęszczające do szkoły w roku szkolnym 1936–1937

Wiek	Polska	Województwa			
		centralne	wschodnie	zachodnie	południowe
7 lat	11,4	9,2	32,0	0,4	5,4
8 lat	4,9	3,2	15,3	–	2,5
9 lat	6,3	3,8	15,9	0,7	5,7
10 lat	7,2	4,5	9,3	–	6,4
11 lat	10,9	7,8	23,3	0,7	12,2
12 lat	14,9	12,7	29,5	0,7	17,1
13 lat	27,3	27,2	42,5	4,8	30,4

Źródło: *Mały rocznik statystyczny*, 1938, s. 320.

4.1. Szkoły powszechne

Kształcenie na poziomie podstawowym było ustawowym obowiązkiem władz oświatowych, które miały zapewnić możliwość nauki wszystkim w wieku szkolnym. Problem stanowił jednak duży odsetek dzieci, które po reformie szkolnej w 1932 r., z braku szkół powszechnych wyższego stopnia, miały ograniczoną możliwość dalszego kształcenia. Szkoły siedmioletnie IV-klasowe, tak typowe dla terenów wiejskich, praktycznie zamykały mniej zamożnej młodzieży dostęp do szkół średnich i wyższych. Uczniowie ci po ukończeniu IV klasy najczęściej na tym poziomie kończyli swoją edukację. Jednocześnie następował ciągły przyrost dzieci w wieku podlegającym obowiązkowi szkolnemu, które znajdowały się poza szkołą lub kończyły jej najniższy stopień organizacyjny²⁶. Problem ten był najbardziej widoczny w województwie nowogródzkim i części białostockiego, które do 1938 r. należały do Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Struktura organizacyjna szkół powszechnych wykazywała tam największy odsetek szkół I stopnia kończącego się na IV klasie, do których uczęszczało 56,4% ogółu dzieci. Dla przykładu w szkołach II stopnia, kończących się VI klasą, było 16,7% dzieci, a w szkołach III stopnia, kończących się VII klasą, umożliwiającą naukę w gimnazjum, a później liceum ogólnokształcącym, było 26,7% uczniów²⁷. Sytuację tę pogarszała słaba frekwencja na lekcjach. Początkowo za niedopełnienie obowiązku szkolnego lub opuszczanie zajęć szkolnych nakładano grzywny pienięż-

²⁶ W. Garbowska, *Powszechność nauczania w Polsce w latach 1932–1939*, Wrocław 1972, s. 151.

²⁷ *Szkolnictwo w Okręgu Szkolnym Wileńskim*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1938, nr 10, s. 305.

ne. Postulat ten nie był jednak praktycznie możliwy do wykonania, gdyż dotyczył głównie rodzin niezamożnych, innego wyznania lub wiejskich o niskim poziomie kulturalnym²⁸.

Według danych z końca 1937 r. w województwie wileńskim były: 1302 szkoły z polskim językiem nauczania i 92 szkoły z językiem litewskim jako przedmiotem szkolnym; 36 szkół z językiem polskim i litewskim; 8 szkół z litewskim; 7 szkół z białoruskim jako przedmiotem szkolnym i 4 szkoły z polskim i białoruskim oraz jedna szkoła z językiem polskim i rosyjskim. Ponadto było 136 szkół prywatnych, z czego 45 to szkoły z polskim językiem nauczania, 8 z polskim i żydowskim (hebrajskim), jedna z niemieckim, 19 z litewskim, 20 z żydowskim i 37 z hebrajskim, 5 z żydowskim i hebrajskim, jedna z polskim i francuskim. W publicznych szkołach powszechnych w roku szkolnym 1937/1938 zatrudnionych było 2808 nauczycieli, 555 w szkołach prywatnych²⁹.

Tabela 3

**Dzieci w wieku szkolnym w roku 1937/1938 w województwie wileńskim
według wyznania**

Dzieci wyznania rzymskokatolickiego	Dzieci wyznania prawosławnego	Dzieci wyznania mojżeszowego	Dzieci innych wyznań
113 931	47 540	6 036	752

Źródło: Sprawozdanie wojewody wileńskiego za rok 1937/38, Wilno 1938.

W roku szkolnym 1937/1938 na terenie województwa wileńskiego było 1450 publicznych szkół powszechnych z 168 279 uczniami. W szkołach prywatnych uczyło się 12 056 uczniów. Nadal jednak znaczna liczba dzieci podlegających obowiązkowi szkolnemu pozostawała poza szkołą. Pod koniec 1938 r. na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego było 497 493 dzieci w wieku szkolnym, ale tylko 398 578 pobierało naukę w publicznych szkołach powszechnych, co stanowiło 80,5%. W tym czasie do szkół powszechnych prywatnych uczęszczało 24 566 dzieci, tj. 4,9% oraz do innych szkół – 3429, tj. 0,6%. W domu uczyło się 1279 dzieci, tj. 0,1%. Razem obowiązek szkolny wypełniało więc 427 852 uczniów, co stanowiło 86%. Z powyższego wynika, że przed rozpoczęciem roku szkolnego 1938/1939 poza szkołą pozostawało 14% dzieci w wieku szkolnym.

²⁸ Okólnik Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego w sprawie wykonania obowiązku szkolnego, Dziennik Urzędowy KOSW, 1932, nr 3, s. 60.

²⁹ W. Wincenciak, op. cit., ss. 49–50; K. Trzebiatowski, *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918–1932*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970; W. Grabowska, *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932–1939*, Wrocław 1976, passim.

W celu poprawienia efektywności pracy dydaktycznej mniej zamożnym szkołom powszechnym starano się dostarczyć odpowiednie pomoce naukowe oraz udzielić wsparcia działającym tam organizacjom młodzieżowym. Problem ten MWRiOP rozwiązywało w ten sposób, że zobowiązywało szkoły średnie do sprawowania opieki nad szkołami powszechnymi. Zadanie to nie było łatwe, gdyż chodziło głównie o szkoły wiejskie, a tam struktura narodowościowa była wyjątkowo zróżnicowana. W planach na rok szkolny 1938/1939 Kuratorium Wileńskie w 120 przypadkach zamierzało podnieść stopień organizacyjny szkół powszechnych z I na II i z II na III. W tym celu planowano zatrudnić kolejnych 246 nauczycieli. Miało to gwarantować poprawę poziomu nauczania, szczególnie w szkołach zbiorczych niższego stopnia³⁰.

4.2. Szkoły średnie ogólnokształcące

Ważną rolę w edukacji szkolnej i wychowaniu państwowym odgrywały średnie szkoły ogólnokształcące. W latach trzydziestych ich liczba na terenie województwa wileńskiego była wyjątkowo ustabilizowana i nie podlegała takim zmianom, jakie miały miejsce w szkolnictwie powszechnym. Szkoły ogólnokształcące przed ustawą i po ustawie z 1932 r. były szansą dla zdolniejszej młodzieży, umożliwiały kontynuowanie nauki na poziomie wyższym. Nadal pewien problem stanowiło szkolnictwo dla mniejszości narodowych, które w latach 1929–1939 obejmowało 31% młodzieży, dla której prowadzono naukę w języku ojczystym. Pod koniec lat trzydziestych na ogólną liczbę 55 szkół średnich – 13 było mniejszościowych³¹.

Liczba szkół średnich ogólnokształcących w okręgu wileńskim, po niewielkim spadku w roku 1928/1929, w roku szkolnym 1929/1930 ponownie zwiększyła się. Liczba szkół państwowych wzrosła do 17, a prywatnych do 38. O dynamicznym rozwoju szkolnictwa ogólnokształcącego świadczy również zwiększająca się liczba uczniów w gimnazjach, która w roku szkolnym 1937/1938 niemal się podwoiła i wносиła 2200 osób³².

³⁰ Okólnik Kuratora OSW z 12 II 1936 r. w sprawie opieki szkół średnich nad szkołami powszechnymi, Dziennik Urzędowy KOSW, 1938, nr 6–7, s. 228. Pod koniec 1938 r. poważny problem stanowiła znaczna przewaga uczniów w IV-klasowych szkołach I stopnia – 56,4%, które utrudniały dalszą naukę; szkoły VI-klasowe II stopnia skupiały 16,7% uczniów, a w szkołach VII-klasowych III stopnia uczyło się zaledwie 26,7% młodzieży. Zob. *Szkolnictwo w okręgu szkolnym wileńskim*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1938, nr 10, s. 305.

³¹ B. Makowski, *Litwini w Polsce 1920–1939*, Warszawa 1986, ss. 166–176; R. Cybulski, *Szkoły średnie na ziemi wileńskiej 1918–1939*, Warszawa 1991, s. 7.

³² A. Hirschberg, *Zarys historyczno-statystyczny szkolnictwa na ziemiach północno-wschodnich 1913–1929, Wilno i ziemia wileńska*, Wilno 1937, s. 45; *Szkolnictwo w Okręgu Szkolnym Wileńskim*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1938, nr 10, s. 305.

Przyjęcia do państwowych gimnazjów odbywały się według specjalnego regulaminu, który m.in. określał wiek kandydatów na 12–16 lat. Ponadto dyrektor szkoły w razie wątpliwości miał prawo skierować kandydata na badania lekarskie. O przyjęciu decydował egzamin wstępny z zakresu drugiego szczebla szkoły powszechnej. Egzamin składał się z części pisemnej i ustnej. Wymagania musiały być dość wysokie, skoro znaczna część kandydatów egzaminu nie zdała. Po ukończeniu czteroletniego gimnazjum i uzyskaniu „małej matury” absolwent mógł się ubiegać o przyjęcie do dwuletniego liceum, które kończyło się „dużą maturą”. Do liceum przyjmowano bez egzaminów wstępnych, lecz rady pedagogiczne mogły we własnym zakresie regulować ten problem, np. klasyfikować na podstawie świadectw ukończenia gimnazjum³³. Licea miały dwa profile dydaktyczne: klasyczny (humanistyczny) i realny (matematyczno-fizyczny). Warunkiem otwarcia klasy licealnej było minimum 20 uczniów (nie więcej jednak niż 40), ale w szczególnych sytuacjach można było je uruchomić za zgodą ministra WRiOP³⁴.

Tabela 4

Szkoły średnie w Okręgu Szkolnym Wileńskim w latach 1922–1929

Rok	Szkoły państwowe	Szkoły prywatne	Razem
1922	9	28	37
1923	11	28	39
1924	11	32	43
1925	12	34	46
1926	12	38	50
1927	12	39	51
1928	12	34	46
1929	12	31	43

Źródło: R. Cybulski, *Szkoły średnie na ziemi wileńskiej 1918–19*, Warszawa 1991, s. 5.

W liceach ogólnokształcących okręgu wileńskiego dopiero w roku szkolnym 1937/1938 wprowadzono zasady organizacyjne wynikające z ustawy z 1932 r. Jednocześnie umożliwiono ukończenie liceum absolwentom gimnazjów, w których nie było klas licealnych³⁵. Ogółem na 5 września 1938 r., po wejściu w życie

³³ Zob. *Instrukcja tymczasowa w sprawie egzaminów wstępnych do gimnazjum*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1936, nr 4, s. 123; *Pisemne egzaminy wstępne do klas I gimnazjum w czerwcu 1936 r.*, ibidem, nr 11, s. 246.

³⁴ *Rozporządzenie ministra WRiOP w sprawie organizacji państwowych liceów ogólnokształcących*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1937, nr 4, s. 126.

³⁵ *Przed nowym rokiem szkolnym*, Gazeta Wileńska, 1937, nr 225, s. 2; *Regulamin egzaminów dojrzałości liceów ogólnokształcących dla eksternów*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1939, nr 6/7, s. 235.

ustawy Jędrzejewiczowskiej, w Okręgu Szkolnym Wileńskim działało 26 państwowych czteroletnich gimnazjów kończących się „małą maturą”. Kształciło się w nich 3814 uczniów i 4321 uczniów w gimnazjach prywatnych³⁶. W drugim półroczu roku szkolnego 1938/1939 funkcjonowały 22 państwowe licea ogólnokształcące kończące się „dużą maturą”. Do 30 zwiększyła się liczba gimnazjów państwowych kończących się „małą maturą”. Niektóre gimnazja posiadały internaty, z których pod koniec lat trzydziestych korzystało 777 uczniów.

W średnich szkołach pracowało 568 nauczycieli. Wymagano od nich ukończonych studiów wyższych i tylko w wyjątkowych przypadkach odchodzono od tej zasady, gdy kandydat był wyróżniającym się nauczycielem i zdał egzamin uproszczony. System szkolnictwa ogólnokształcącego w okręgu wileńskim nie zapewniał całej młodzieży równych szans zdobycia wykształcenia średniego, umożliwiającego dalszą naukę. Wynikało to z niskiego poziomu wiejskich szkół powszechnych (głównie IV- i VI-klasowych) i nie zawsze właściwej lokalizacji szkół średnich. W 1938 r. wprowadzono opłatę za egzamin do gimnazjum wynoszącą 40 zł, a do liceum 10 zł, i tylko uczniowie o nieprzeciętnych zdolnościach mogli liczyć na stypendium fundowane przez gminę lub organizacje społeczne. Wysokie koszty nauki zaniepokoiły kuratora wileńskiego Kazimierz Szelągowski, który apelował do terenowych władz szkolnych, aby ograniczyć „przeciążenia finansowe młodzieży i aby miały one uzasadnienie wychowawcze”³⁷.

4.3. Szkoły pedagogiczne

Kadry dla szkół powszechnych w okręgu wileńskim przed rokiem 1932 kształciły pięcioletnie seminaria nauczycielskie w Borunach, Nieświeżu, Słoniemiu, Świącianach, Szczuczynie, Trokach i Wilnie³⁸. Po 1937 r. w ich miejsce powołano trzyletnie licea pedagogiczne. W 1937 r. działały one w Grodnie – nr 38 i nr 39, Szczuczynie – nr 40 i Trokach – nr 41. Oprócz tego w Wilnie istniało ponadśrednie, dwuletnie pedagogium. W 1938 r. kształciło się tam 114 słuchaczy. Wileńskie pedagogium rozpoczęło działalność dopiero w roku szkolnym 1937/1938. Organizowano także roczne lub dwuletnie Wyższe Kursy Nauczycielskie w Wilnie. Ponadto w dwuletнім Liceum Wychowawczyń Przedszko-

³⁶ Z materiałów liczbowych K.O.S.W (stan na 1 XII 1938 r.), Dziennik Urzędowy KOSW, 1939, nr 2, ss. 59–60.

³⁷ C. Żywuszek, *Moje wspomnienia*, w: *Pamiętniki Polaków na Litwie 1945–1995. Losy pokoleń*, pod red. A. Budzyńskiego, Warszawa 1998, s. 368; Rozporządzenie ministra WRiOP w sprawie taks szkolnych w szkołach średnich ogólnokształcących z dnia 4 VII 1930 roku Nr II-15720; *W sprawie składek w szkołach*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1935, nr 11, s. 159.

³⁸ *W sprawie otwarcia Państwowego Pedagogium w Wilnie*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1937, nr 8/9, s. 245.

li i czteroletnim Seminarium Wychowawczyń Przedszkoli uczyło się 120 przyszłych przedszkolank. Oprócz państwowych działały dwa prywatne semina-ria wychowawczyń przedszkoli z 110 słuchaczkami. Razem w roku szkolnym 1937/1938 na terenie Kuratorium Szkolnego Wileńskiego w zakładach kształce-nia nauczycieli uczyło się 372 słuchaczy (w roku 1936/1937 – 186). W szkołach tych dużą wagę przykładano do poziomu wykształcenia kandydatów na nauczy-cieli, a przede wszystkim do praktycznych umiejętności, które młodzież mia-ła zdobywać na specjalnych praktykach pedagogicznych³⁹. Zasady pracy szkół pedagogicznych określało specjalne rozporządzenie ministra WRiOP z 6 marca 1937 r. Nr II S-1291/37.

4.4. Szkoły zawodowe

Odziedziczone po okresie zaborów szkolnictwo zawodowe było słabo roz-winięte i niedostosowane do rosnących potrzeb kraju. Praktycznie wszystko na-leżało zacząć od nowa i w nowych warunkach. Brakowało kadr nauczycielskich, obiektów szkolnych, pomocy naukowych, a nawet podręczników i materiałów piśmiennych. Tymczasem potrzeby były ogromne, ponieważ kraj czekał na fa-chowców do odbudowy i modernizacji polskiego przemysłu, budownictwa, handlu i rolnictwa. Zmiany wprowadzone ustawą szkolną z 1932 r. stwarzały szansę przy-śpieszonego rozwoju szkolnictwa zawodowego. Na terenie okręgu wileńskiego dopiero w roku szkolnym 1935/1936 zaczęto wprowadzać nowe zasady orga-nizacji szkół zawodowych. Pierwsze dokonały ich: Państwowa Szkoła Technicz-na im. J. Piłsudskiego w Wilnie, Państwowa Szkoła Rzemieślniczo-Przemysłowa w Wilnie i Państwowa Szkoła Przemysłowo-Handlowa Żeńska w Wilnie⁴⁰.

W roku szkolnym 1937/1938 w Wilnie uruchomiono kilka szkół zawodo-wych na poziomie gimnazjalnym i licealnym, które działały już według nowych zasad, zgodnych z ustawą z 1932 r. Wśród szkół państwowych były licea: mecha-niczne, elektryczne, budowlane, drogowe, miernicze. Powstały też trzy szkoły pry-watne: Koedukacyjne Liceum Handlowe, Liceum Administracyjne Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Handlowej i Ekonomicznej oraz Koedukacyjne Liceum Han-dlowe Polskiej Macierzy Szkolnej w Grodnie. Łącznie było 8 szkół stopnia liceal-

³⁹ W. Łastowiecki, *Organizacja praktyk pedagogicznych w zakładach kształcenia nauczycieli*, Sprawy Nauczycielskie (Wilno), 1933, nr 6, ss. 262–264; *Z materiałów liczbowych K.O.S.W* (stan na 1 IX 1938), Dziennik Urzędowy KOSW, 1938, nr 10, s. 307.

⁴⁰ *Szkolnictwo zawodowe*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1936, nr 12, s. 360; ibidem, 1938, nr 11, ss. 345–346; B. Ługowski, op. cit., s. 71.

nego, 15 stopnia gimnazjalnego i 15 szkół stopnia niższego. Niezależnie od wiedzy teoretycznej, jaką wprowadzała ustawa Jędrzejewiczowska, uczniowie musieli zdobyć umiejętności praktyczne⁴¹.

Miejscowe władze oświatowe stopniowo reformowały szkoły starego typu lub zakładały nowe według obowiązujących zasad. Kandydaci do tych szkół musieli ponosić spore koszty. W roku szkolnym 1937/1938 pobierano opłaty nie tylko za egzaminy wstępne, ale także za badania psychotechniczne i koszty administracyjne, które łącznie wynosiły około 170 zł (suma równa miesięcznej pensji nauczyciela)⁴². Niezależnie od szkół o charakterze przemysłowo-handlowym, w połowie lat trzydziestych dużą popularnością wśród młodzieży wiejskiej cieszyły się zawodowe szkoły rolnicze. W 1936 r. na terenie okręgu wileńskiego istniało 12 takich placówek, które do połowy lat trzydziestych wykształciły ponad 400 absolwentów. Najczęściej podejmowali oni pracę w rodzinnych gospodarstwach rolnych i znani byli z dobrego przygotowania praktycznego, które zdobywali w dobrze prowadzonych gospodarstwach szkolnych. Nauka trwała 11 miesięcy i rozpoczynała się zawsze 15 stycznia. Wszyscy uczniowie na okres nauki mieli zapewnione miejsce w internatach. Nauka w tych szkołach była bezpłatna, pobierano tylko jednorazową opłatę wpisową.

Podstawą funkcjonowania szkół zawodowych był specjalnie opracowany przez MWRiOP statut, którego paragraf 17 głosił: „Uczeń przygotowuje się przez wychowanie i kształcenie do sumiennego spełniania obowiązków obywatelskich. W tym celu winien on wytrwałą pracą nad sobą dążyć do wyrobienia religijnego, moralnego, umysłowego i fizycznego”⁴³. Nadal jednak utrzymywały się szkoły, które zorganizowane były według starego systemu szkolnego sprzed 1932 r. W połowie lat trzydziestych na takich zasadach funkcjonowało jeszcze 6 szkół stopnia niższego, 16 szkół stopnia średniego i 18 szkół ponadśrednich. Oprócz szkół rolniczych kuratorium w Wilnie razem z Wileńską Izłą Rolniczą organizowały tzw. wędrowne kursy rolnicze dla młodzieży wiejskiej. Wspierały je także: Towarzystwo Organizacji i Kółek Rolniczych, Związek Młodej Wsi Ziemi Wileńskiej, Związek Ziemianek i Związek Strzelecki. Najczęściej były to kursy: krawieckie, wikliniarskie, rzemieślnicze, techniczne, handlowe, pi-

⁴¹ J. Miąso, *Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918–1939. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1988, s. 225; *Okólnik Kuratora Okręgu Szkolnego Wileńskiego w sprawie praktyk młodzieży*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1937, nr 6/7, s. 211; ibidem, 1938, nr 10, s. 304.

⁴² *Zarządzenie ministra WRiOP o otwieraniu i zamykaniu gimnazjów i liceów zawodowych*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1935, nr 8–9–10, s. 116; *Okólnik o opłatach szkolnych w liceach zawodowych*, ibidem, 1937, nr 8/9, s. 253.

⁴³ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 24 V 1938 r. Nr III PU-3088/38, § 17.

sania na maszynie, stenografii i języków obcych. Miały one typowo praktyczny charakter i obejmowały takie zajęcia, jak: gospodarstwo domowe, ogrodnictwo, rachunkowość gospodarcza oraz pogadanki dotyczące zagadnień higieny, czytelnictwa, śpiewu oraz tematyki etyczno-religijnej. Lokalizacja kursów była zmieniana dwa razy w roku, co ułatwiało udział znacznej części kandydatów. Ogółem w roku szkolnym 1937/1938 przeprowadzono 150 takich kursów z udziałem 2260 uczestników⁴⁴.

5. Działalność pozalekcyjna i pozaszkolna

Równoległe z programem dydaktycznym, który wytyczały formalne ustalenia prawne, prowadzono działalność wychowawczą, która była wynikiem inwencji twórczej rodziców, nauczycieli oraz placówek kulturalno-oświatowych. Niezależnie od miejsca i charakteru tej działalności była ona zawsze podejmowana jako naturalna część procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły. W odróżnieniu od programów nauczania zawierających wiedzę obowiązkową, zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne charakteryzowały się nie tylko dobrowolnością wyboru, ale, co najważniejsze, wynikały z głębi zainteresowań i aspiracji ucznia. Cechowała je także inna, bardziej atrakcyjna struktura zajęć i swoboda działania w grupie rówieśniczej⁴⁵. Z reguły były to rozmaite koła zainteresowań, stowarzyszenia i organizacje młodzieżowe, które oprócz domu rodzinnego i szkoły, mogły doskonale uzupełniać proces edukacyjny, a jednocześnie rozwijać praktyczne umiejętności. W dziele tym szczególną rolę w odrodzonej Polsce odgrywały różne organizacje i stowarzyszenia młodzieżowe. Oprócz zajęć typowych dla każdej z takich placówek spełniały one ważną rolę w wychowaniu obywatelskim. Każda bowiem tego rodzaju działalność skupiająca młodzież szkolną i pozaszkolną wносиła wiele wartości w życie młodego pokolenia, które trzeba było nauczyć pracy dla odrodzonej ojczyzny⁴⁶. Władze szkolne w Wilnie zagadnieniom tym poświęcały wiele uwagi, o czym świadczą liczne materiały na ów temat zamieszczone w „Dzienniku Urzędowym Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego”⁴⁷.

⁴⁴ *Wędrownie kursy rolnicze*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1935, nr 12, ss. 201–202, 360; *Szkolnictwo zawodowe*, ibidem, 1938, nr 12, s. 420.

⁴⁵ *Życie młodzieży*, Ogniwó (Wilno), 1926, nr 2, ss. 30–31.

⁴⁶ I. Lechicka, M. Uklejewska, *Szkoła w życiu codziennym*, Warszawa 1935, ss. 149–151.

⁴⁷ Zob. A. Gąsiorowski, *Zajęcia pozalekcyjne w dokumentach Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego w latach 1932–1939*, Przegląd Historyczno-Oświatowy, 2010, nr 1–2, ss. 118–145.

5.1. Harcerstwo

Wyjątkowym zainteresowaniem uczniów cieszyła się organizacja harcerska, która na Kresach Wschodnich stanowiła ważny czynnik wychowania patriotycznego młodzieży. Drużyny harcerskie były typową organizacją młodzieży szkolnej i odgrywały ważną rolę w zbliżeniu szkoły do reszty społeczeństwa. Na terenach wiejskich drużynowymi były najczęściej młode nauczycielki, co jeszcze bardziej wiązało pracę ZHP z procesem wychowawczym szkoły. Nieco inaczej wyglądała działalność drużyn miejskich, które dysponowały większymi możliwościami i udziałem młodzieży gimnazjalnej, lepiej przygotowanej do pracy organizacyjnej⁴⁸.

Wileńska Chorągiew Harcerska obejmowała województwo wileńskie i nowogródzkie, a więc teren pod względem narodowościowym dość zróżnicowany. Mimo to w drużynach harcerskich panowała atmosfera wzajemnego poszanowania i tolerancji. Był to efekt niezwykle zasłużonych i oddanych idei harcerskiej działaczy, a szczególnie nauczycielek, wśród których na wyróżnienie zasługują: Jadwiga Falkowska, Ewa Makowska-Gulbinowa, Wanda Maleszewska, Zofia Nieciejewska, Antonina Świdzińska i wiele innych⁴⁹. Kuratorium w Wilnie razem z Komendą Chorągwi Wileńskiej podejmowały wiele starań w celu zaszczerpienia tradycji harcerskiej głównie na terenach wiejskich, gdzie ruch ten był mniej popularny. W każde wakacje urządzano obozy harcerskie i kursy instruktorskie dla młodzieży szkolnej i pomocniczej kadry harcerskiej. Brały w nich udział także młode nauczycielki, które zapoznawały się z ideologią i zasadami organizacyjnymi ZHP. Atrakcyjny program (obozownictwo, gawędy, wycieczki, zawody sportowe, zdobywanie sprawności, wspólne ogniska) powodowały, że młodzież chętnie wstępowała do drużyn harcerskich⁵⁰. Starszyzna harcerska miała swoją siedzibę w Szkole Instruktorskiej „Świt”. Tam odbywały się odprawy, narady, kursy i spotkania, tam kształcili się młodzi drużynowi. Harcerstwo na Wileńszczyźnie szybko stało się najpopularniejszą organizacją młodzieży szkolnej, miało wielu zwolenników nawet wśród studentów Uniwersytetu Wileńskiego. Wśród miejscowych drużyn wyróżniała się „Szafirowa Piątka” z Gimnazjum im. E. Orzeszkowej i „Liliowa Dwójka” z Gimnazjum im. A. Czartoryskiego. W celu koordynacji wspólnych działań harcerskich kilka razy w roku organizowano odprawy dla wszystkich drużynowych

⁴⁸ *Wilno i Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur*, pod red. E. Feliksiaka, Białystok 1992, s. 239.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Harcerskie kursy nauczycielskie*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1936, nr 5, s. 142; *Kursy i obozy letnie młodzieży szkolnej*, *ibidem*, s. 143; *Wykaz kursów organizowanych przez Komendę Wileńskiej Chorągwi Harcerskiej w okresie wiosennym i letnim*, *ibidem*, s. 144.

Wileńskiej Chorągwi ZHP. Omawiano bieżące sprawy drużyn, organizację zło-tów i obozów, metody pracy harcerskiej, ale także zagadnienia związane z pracą społeczną i obronnością kraju⁵¹.

5.2. Straż Przednia

Organizacja ta współpracowała z harcerstwem i została przeniesiona na teren szkoły jako kontynuacja pracy Legionu Młodych. W odróżnieniu od ZHP była bardziej samodzielna i nie miała opiekunów rekrutujących się spośród kadry nauczycielskiej. Na teren szkół wileńskich została wprowadzona po reformie Jędrzejewiczowskiej i działała w latach 1932–1939. Głównym celem Straży Przedniej było wychowanie młodzieży na odpowiedzialnych obywateli Rzeczypospolitej, czynnie służących ojczyźnie, jej potędze, a jej dobro i wolność ceniono sobie najbardziej. Podobnie jak w drużynach harcerskich organizowano kursy i obozy wakacyjne, w trakcie których pomagano ubogiej ludności, zbierano ubrania i żywność dla dzieci, wykonywano prace sanitarne, organizowano spotkania i występy przy ognisku. Członkowie organizacji pomagali w świetlicach, bibliotekach, czytelnich, urządzali zbiórki książek i podręczników dla młodzieży kresowej⁵².

5.3. Biały Krzyż

W 1937 r. organizacja ta otrzymała zgodę MWRiOP na zakładanie szkolnych kół „jako pomostu łączącego wojsko ze społeczeństwem”⁵³. Organizacja ta, mimo że w Okręgu Szkolnym Wileńskim skupiała ponad 900 członków, nie należała do zbyt popularnych. W porównaniu z 15 okręgami działającymi w kraju, pod względem liczebności zajmowała dopiero jedenaste miejsce. W szkołach średnich jej odpowiednikiem były Hufce Przynsposobienia Wojskowego, które w oddziałach męskich prowadziły różnego rodzaju ćwiczenia wojskowe, a w oddziałach żeńskich zajmowano się głównie nauką udzielania pierwszej pomocy. Ważną rolę w programie kół Białego Krzyża odgrywała działalność kultural-

⁵¹ *Akademia drużyna harcerska im. ks. A. Machniewicza*, Dziennik Wileński, 1930, nr 275, s. 3; *Oświata pozaszkolna. Harcerstwo*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1937, nr 4, s. 154; ibidem, 1938, nr 11, s. 347.

⁵² E. Słowińska-Zakościelna, *Była taka szkoła*, Londyn 1987, s. 57; *Konferencja dotycząca harcerstwa i Straży Przedniej*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1934, nr 1, s. 11.

⁵³ *Czym jest Polski Biały Krzyż*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1938, nr 5, s. 172.

no-oświatowa oraz pomoc w nauce, praca świetlicowa, udział w chórach, wycieczkach, kursach, pracy bibliotecznej, utrzymywano też współpracę z młodzieżą poborową, młodzież przygotowywano także na wypadek wojny⁵⁴.

5.4. Polski Czerwony Krzyż

Organizacja była jedną z najpopularniejszych wśród młodzieży szkolnej Wileńszczyzny. Zgodnie z regulaminem do głównych jej zadań należało: propagowanie zasad higieny, kultury w życiu osobistym i zbiorowym; pomoc bliźnim w każdej potrzebie i bezinteresowna praca społeczna; ochrona środowiska naturalnego; kontakt z młodzieżą innych regionów kraju i z zagranicy. W programie pracy PCK dominowało wychowanie przez „czyn”, a więc zaprawianie uczniów do aktywności i obowiązkowości. Cechy te kształcono na spotkaniach, kursach i w bezpośrednim działaniu. Program PCK i jego główne zadania publikowano w miesięczniku „Czyn Młodzieży” oraz licznych biuletynach, instrukcjach i broszurach⁵⁵.

5.5. Inne organizacje i koła zainteresowań

Oprócz wymienionych organizacji młodzieżowych istniały inne, nieco mniej popularne, które pod opieką nauczycieli lub instruktorów umożliwiały uczniom rozwijanie zainteresowań społecznych, a nawet politycznych. Należały do nich m.in.: Hufce Przystosobienia Wojskowego, „Strzelec”, Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici”, Związek Młodzieży Ludowej.

Niezależnie od organizacji młodzieżowych, kierowanych najczęściej centralnie i działających według ustalonych statutów, w szkołach prowadzona była wewnętrzna działalność pozalekcyjna. Był to szeroki ruch skupiony w kołach zainteresowań, którymi opiekowali się nauczyciele. Koła zainteresowań wzbogacały działalność dydaktyczno-wychowawczą szkoły. Ich celem było rozwijanie oraz doskonalenie uczniowskich zainteresowań naukowych i kulturalno-oświatowych. Jak wynika z dokumentów Kuratorium Wileńskiego, największym zainteresowaniem młodzieży cieszyły się koła krajoznawcze, sportowe i artystyczne⁵⁶. Wydawały

⁵⁴ Ibidem, s. 173.

⁵⁵ *Instrukcja programowa do kół młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1938, nr 10, s. 293; *W dwudziestą rocznicę Polskiego Czerwonego Krzyża*, ibidem, 1939, nr 6/7, ss. 228–229.

⁵⁶ *Koła zainteresowań*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1936, nr 2, s. 46; *Okólnik Kuratora Szkolnego Wileńskiego w sprawie ruchu krajoznawczego wśród młodzieży szkolnej w Wilnie*, ibidem, 1937, nr 8/9, s. 261.

one nawet własne pisemko pt. „Orli Lot”. Rozwój kół zainteresowań zawdzięczano zaangażowaniu i umiejętnościom nauczycieli. Zadbano także o dokształcanie nauczycieli zajmujących się działalnością szkolnych kół zainteresowań oraz oświatą pozaszkolną. W tym celu organizowano różne kursy i obozy szkoleniowe dla opiekunów i przodowników młodzieżowych, na których zdobywali oni umiejętności w zakresie prowadzenia zespołów teatralnych, muzycznych, sportowych, krajoznawczych, chórów, bibliotek i świetlic⁵⁷. Nauczyciele odgrywali także ważną rolę w środowisku wiejskim, gdzie zaniedbania kulturalne i oświatowe były największe. Nauczyciel był tam często jedyną wykształconą osobą, a szkoła centrum oddziaływania na miejscową społeczność.

Działalność teatrzyków szkolnych była jedną z bardziej popularnych form pracy pozalekcyjnej i pozaszkolnej. W Wilnie wyróżniały się dwa młodzieżowe teatrzyki: „Lutnia” i „Reduta”. Największym sukcesem w tej dziedzinie było jednak utworzenie w 1931 r. Teatru Międzyszkolnego w Wilnie. W jego skład wchodziła młodzież wszystkich mniejszości narodowych zamieszkujących na ziemi wileńskiej, co miało być próbą „zespoleńia młodzieży różnych narodowości”. Repertuar teatru był tak dobierany, aby wiązał się z nauką i życiem młodzieży. Teatry szkolne uświetniały wszystkie ważniejsze święta państwowe, imprezy szkolne, uczestniczyły w różnymi okolicznościowych uroczystościach, obrzędach ludowych i świętach religijnych, jasełkach, andrzejkach, opłatku i akcjach dobroczynnych⁵⁸. Niezależnie od teatrzyków szkolnych kuratorium razem ze Związkiem Nauczycielstwa Polskiego i Wileńskim Związkiem Teatrów i Chórów Ludowych organizowały dla szkół kursy teatralne oraz występy zespołów profesjonalnych. Ważną rolę odgrywały także audycje radiowe specjalnie przygotowywane dla różnych typów szkół⁵⁹.

5.6. Turystyka i sport

Dużą popularnością wśród uczniów szkół wileńskich cieszyły się zajęcia o charakterze rekreacji ruchowej. Ćwiczenia takie prowadzono w ramach kół

⁵⁷ *Szkolne koła zainteresowań*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1936, nr 3, s. 67; *Samorząd a naczelné potrzeby oświaty pozaszkolnej*, ibidem, 1937, nr 11, s. 351.

⁵⁸ E. Rzeszewski, *Teatr międzyszkolny w Wilnie w roku szkolnym 1935/36*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1936, nr 8/9, s. 205.

⁵⁹ *O należyte wykorzystanie teatru dla celów szkoły średniej w Wilnie*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1932, nr 11, ss. 398–399; *Szczegółowy rozkład czwartkowych szkolnych poranków muzycznych w Polskim Radio w roku szkolnym 1937/38*, ibidem, 1937, nr 10, s. 310.

turystycznych i sportowych. Organizowały one szkolne i pozaszkolne wycieczki i zawody sportowe. Były to spotkania różnych dyscyplin sportowych oraz wyprawy organizowane w najbliższej okolicy. Korzystano wówczas z pomocy instruktorów i przewodników oraz szkolnych schronisk wycieczkowych, które w latach międzywojennych były zakładane na terenie całej Polski oraz krajów ościennych⁶⁰. Opiekę nad kołami turystycznymi i sportowymi sprawowali najczęściej nauczyciele wychowania fizycznego, ale także innych specjalności. Koła krajoznawcze w szkołach Wileńszczyzny powstały z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, które na początku lat dwudziestych prowadziły szeroko zakrojoną akcję upowszechnienia szkolnego ruchu turystycznego we wszystkich typach szkół okręgu wileńskiego. Pod koniec lat trzydziestych tylko w Wilnie działało 20 kół skupiających około tysiąca członków. Wycieczki, obozy krajoznawcze doskonale uzupełniały wiedzę teoretyczną zdobywaną w szkole, miały też znaczący walor wychowawczy⁶¹. Koła krajoznawcze oprócz działalności wycieczkowej kształciły przewodników wycieczek, nawiązywały bliskie kontakty z miejscową ludnością, a także stanowiły główną kadrę w Wileńskiej Centrali Przewodników, skupiającą głównie młodzież szkolną. Ponadto niektóre koła krajoznawcze organizowały teatryzki szkolne i wystawiały sztuki teatralne, urządzały też inne imprezy kulturalno-oświatowe. Akcję tę wspierała Komisja Wycieczkowa, która została utworzona przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Zajmowała się ona organizowaniem wycieczek krajoznawczych do różnych interesujących miejscowości w Polsce. Głównym zadaniem Komisji było rozwijanie wśród młodzieży i nauczycieli chęci poznawania kraju ojczystego oraz korzystanie ze szkolnych schronisk wycieczkowych. Zadania te ujęto w następujących zaleceniach: a) każdy uczeń szkoły powszechnej okręgu wileńskiego powinien poznać Wilno jako stolicę regionu; b) uczeń szkoły powszechnej powinien poznać Warszawę jako stolicę państwa; c) uczeń gimnazjum oprócz Wilna i Warszawy powinien poznać Kraków i Poznań; d) uczeń liceum dodatkowo powinien zwiedzić Gdynię i Śląsk⁶².

⁶⁰ *Okólnik Kuratorium Wileńskiego w sprawie wycieczki szkolnej do Gdańska*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1931, nr 4, s. 50; *Okólnik Kuratorium w sprawie wzmoczonej akcji wycieczkowej*, ibidem, 1932, nr 11, s. 180.

⁶¹ *Zob. Regulamin kół krajoznawczych młodzieżowych*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1935, nr 12, s. 185; *Konferencja opiekunów kół krajoznawczych młodzieży szkolnej w Wilnie*, ibidem, 1938, nr 1, s. 11.

⁶² *Sprawozdanie z działalności Komisji Wycieczkowej za rok 1937*, Dziennik Urzędowy KOSW, 1938, nr 3, s. 89.

Tabela 5

Wycieczki szkolne w Okręgu Szkolnym Wileńskim w 1938 r.

	Typ szkoły	Liczba wycieczek	Liczba uczestników	Koszt (zł)
1.	Gimnazja państwowe	67	2 381	64 543,10
2.	Gimnazja prywatne	44	1 347	31 202,50
3.	Zakłady kształcenia nauczycieli	15	434	11 873,16
4.	Szkoły zawodowe państwowe	15	445	9 665,21
5.	Szkoły zawodowe prywatne	32	856	15 016,10
6.	Szkoły zawodowe rolnicze	19	564	13 086,54
7.	Szkoły powszechne	440	11 546	88 397,37

Źródło: Dziennik Urzędowy KOSW, 1939, nr 5, s. 186.

Pod koniec lat trzydziestych na terenie Wileńszczyzny istniało 21 szkolnych schronisk wycieczkowych z 920 miejscami noclegowymi. Najwięcej miejsc w schroniskach znajdowało się w Wilnie, Naroczy i na terenie województwa białostockiego – w Augustowie, Serwach i Wigrach. Oprócz samodzielnych schronisk istniało jeszcze pięć lokali zaadaptowanych na cele noclegowe (Grodno, Jezioro, Świież, Troki, Wilno). Ponadto w 12 szkołach przygotowane były izby do celów wycieczkowych z możliwością noclegów⁶³.

Epilog

Proces rozbudowy szkolnictwa polskiego na Wileńszczyźnie, jaki dokonywał się w okresie międzywojennym, został zahamowany 17 września 1939 r., gdy na tereny wschodnie II Rzeczypospolitej wkroczyły oddziały Armii Czerwonej. Po zajęciu Wileńszczyzny, którą początkowo włączono do Zachodniej Białorusi, nastąpiły aresztowania i represje wymierzone w dyrektorów szkół polskich i nauczycieli. Pod nowym nadzorem wznowiły działalność nieliczne placówki szkolne i tylko część nauczycieli mogła podjąć w nich pracę. W Wilnie utworzono Zarząd Tymczasowy Obwodu Wileńskiego (Czasowoje Uprawlenije Wilenskoj

⁶³ Szkolna akcja wycieczkowa w Okręgu Szkolnym Wileńskim, Dziennik Urzędowy KOSW, 1939, nr 5, ss. 182–183.

Akrugi), ale już 10 października 1939 r. cały teren został przekazany Litwinom⁶⁴. Od początku Litwini przejawiali wrogi stosunek do Polaków, a jednocześnie miejscowej ludności wiejskiej wmawiano jej rzekome pochodzenie litewskie⁶⁵.

Szykany dotknęły przede wszystkim nauczycieli i uczniów polskich szkół. Spowodowało to, że w grudniu 1939 r. odbył się strajk szkolny, stłumiony przez władze litewskie⁶⁶. Szkoły miały teraz służyć szybkiej lituanizacji społeczeństwa polskiego. Wszystkie państwowe szkoły średnie zlikwidowano już w grudniu 1939 r., pozostawiono natomiast szkoły prywatne pod warunkiem jednak, że będą one współpracowały z władzami litewskimi (było to 7 gimnazjów polskich, 6 żydowskich, jedno rosyjskie). Szkoły te od 5 stycznia 1940 r. poddano nowym rygorom, a ich istnienie uzależniono od uzyskania zgody litewskiego ministerstwa oświaty. Uzależniano ją m.in. od tego, czy dyrektorem szkoły jest obywatel litewski, władający tym językiem. W szkołach powszechnych wprowadzono nowe programy oraz intensywną naukę języka litewskiego. W ten sposób około 20% uczniów znalazło się poza szkołą, a część z nich kontynuowała naukę na tajnych kompletach. Dokonywano także selekcji nauczycieli, zwalniając osoby niewygodne, a na ich miejsce zatrudniano litewską kadrę pedagogiczną (do maja 1940 r. zwolniono 583 polskich nauczycieli)⁶⁷. Dopiero, gdy w lipcu 1940 r. utworzono Litewską Socjalistyczną Republikę Radziecką, osłabł nieco antypolski kurs polityki oświatowej⁶⁸. Przyjęto też nowy, radziecki system organizacji szkolnictwa, oparty na wychowaniu przedszkolnym dzieci w wieku 4–7 lat, natomiast dzieci w wieku 8–12 lat miały obowiązek uczęszczania do szkoły początkowej lub w wieku 8–15 lat do niepełnej szkoły średniej. Wprowadzono także możliwość nauki dla uczniów w wieku 8–18 lat. Do tego celu miały służyć szkoły średnie, tzw. dziesięciolatki⁶⁹. Wprowadzono też współzawodnictwo szkolne i obowiązek udziału w obchodach rocznicy Rewolucji Październikowej i 1 Maja. Wszystkie szkoły w systemie radzieckiej oświaty były bezpłatne, ale na początku 1941 r. w szkołach z polskim językiem nauczania wprowadzono wysokie opłaty. Wywołało to sprzeciw rodziców i nauczycieli, co wzmogło represje władz. Sy-

⁶⁴ I. Šeinius, *Czerwony potop*, Warszawa 1998, s. 28; S. Lewandowska, *Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej*, Warszawa 2001, s. 24, 36.

⁶⁵ L. Tomaszewski, *Kronika Wileńska 1941–1945*, Warszawa 2003, s. 210.

⁶⁶ W. Wincenciak, op. cit., s. 103; *Mokyklos su dėstomąją lietuvių ir lenkų kalba. Ištraukos iš Lietuvos KP CK biuro posėdžių nutarimų dėl padieties buvusiamė Vilniaus Krašte* (Szkoły z litewskim i polskim językiem wykładowym), Lietuvos Ypatingasis Archyvas (Specjalne Archiwum Litwy), f. 16895, ap. 2, b. 344, s. 153.

⁶⁷ G. Malawko, *Wspomnienia z Kolonii Wileńskiej*, w: *Wilno jako ognisko oświaty w latach próby (1939–1945)*, Białystok 1991, ss. 249–250.

⁶⁸ J. Prawdzic, *Życie dla Wileńszczyzny*, w: A. Budzyński, *Pamiętniki Polaków na Litwie 1945–1995 – Losy pokoleń*, Warszawa 1998, s. 234.

⁶⁹ F. Januszek, *Polityka oświatowa ZSRR na okupowanych terenach wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939–1941*, Przegląd Historyczno-Oświatowy, 1992, nr 3–4, s. 137.

tuacja ta utrzymywała się do 24 czerwca 1941 r., gdy do Wilna wkroczyły wojska hitlerowskie⁷⁰.

Andrzej Gašiorowski, *Aus der Geschichte des polnischen Schulwesens im Vilniusgebiet in der Zwischenkriegszeit*

Zusammenfassung

Nachdem Polen 1918 seine Unabhängigkeit wiedergewonnen hatte, waren die Bemühungen um den Aufbau des Schulwesens eine der Hauptaufgaben. Dieser Prozess verlief unter äußerst schwierigen Bedingungen, die das Land aus den Jahren der Teilungen übernommen hatte. Das gesamte Bildungssystem musste neu aufgebaut werden.

Das Vilniusgebiet erwies sich als besonders schwierige Region für die Realisierung dieser Ziele, weil das polnische Staatswesen sich hier komplizierter als in anderen Gebieten gestaltete. Das hatte auch auf die Organisation des Schulwesens Einfluss, sowohl auf dem allgemeinen (Grundschul-) Niveau wie auf dem Berufs- und Mittelschulniveau. Eine weitere Schwierigkeit bestand darin, dass es kaum Lehrpersonal und Schulgebäude gab und die soziale Zusammensetzung der Bewohner dieser Region, in der zahlreiche nationale Minderheiten lebten, sehr differenziert war. Dies erforderte die Einführung eines elastischen Schulsystems, gestützt auf an die vorhandene Situation angepasste Bedingungen. Damit waren ein anderer Personalbedarf und andere, die gesamte Schulausbildung betreffende Programminhalte verbunden. In der Praxis ließen sich die meisten dieser Probleme erst nach der Einführung des neuen Gesetzes über „das Schulsystem“ lösen, das 1932 vom Sejm, dem polnischen Parlament, verabschiedet wurde.

Eine Eigenart des Schulwesens im Vilniusgebiet und den polnischen Ostgebieten waren nicht nur die Probleme der Minderheiten und der Versuch, sie sachgemäß zu lösen, sondern auch ein ehrgeiziges Programm zur staatsbürgerlichen und patriotischen Erziehung der Jugend. Diese Idee wurde auf allen Stufen der Schulbildung im Rahmen von didaktischem Pflichtunterricht sowie sich großer Beliebtheit erfreuendem außerschulischen Unterricht und in Jugendorganisationen realisiert. Diese Tätigkeit entwickelte sich bis 1939. Später, als das Vilniusgebiet sich unter fremder Okkupation befand, wurde das polnische Schulwesen aufgelöst; es konnte nur in Form von heimlichem Unterricht fortbestehen.

Übersetzt von Christiane Schultheiss

Andrzej Gašiorowski, *From the history of Polish education in the Vilnius in the interwar years*

Summary

Along with Poland regained its independence in 1918. One of the main tasks were to run education efforts. This process proceeded in extremely difficult conditions, which the country inherited from years of partitions. It was therefore necessary to build the entire educational system from scratch.

Vilnius has proved to be particularly difficult region to achieve those goals, as Polish state ranged find a more complicated than it has taken place at other sites. It also has an impact on the organization of education, both in terms of general (primary), vocational and secondary. An additional difficulty created an almost total lack of quality teachers, school premises and extremely diverse social composition of the population of the region, where he lived in a number of national minorities. This required the introduction of a more flexible school system, based on the terms adapted to the existing situation. Associated with the other staffing needs and other content of the curriculum for the entire school education. In practice, most of these problems were solved only after the introduction of the new law on "school system" provided for parliament passed in 1932.

The specificity of education in the Vilnius region and eastern territories were not only problems of minority and attempt an appropriate solution, but also an ambitious program of civic and patriotic education of youth. This idea is implemented at all levels of school education as part of the mandatory teaching and enjoying great popularity - extracurricular activities, after-school and youth organizations. This activity flourished until 1939. Later, when Vilnius was under foreign occupation was liquidated Polish education that could operate on the basis of secret.

Translated by Jerzy Kielbik

⁷⁰ W. Wincenciak, op. cit., s. 119.